

ПРЕДМЕТ ДОПИТУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО НЕЗАКОННІ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ, ЩО ВЧИНЕНІ НЕПОВНОЛІТНИМИ

SUBJECT QUESTIONING IN CRIMINAL PROCEEDINGS FOR MISAPPROPRIATION OF VEHICLES MADE BY MINORS

Патрелюк Д.А.,
здобувач

Донецького юридичного інституту МВС України

У статті розглянуто обставини, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про незаконні заволодіння транспортними засобами, що вчиняються неповнолітніми. Надано характеристику та класифікацію цих обставин. Автором запропоновано алгоритм постановки запитань під час проведення допиту неповнолітньої особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 289 КК України.

Ключові слова: обставини, що підлягають з'ясуванню, підготовка до допиту, незаконне заволодіння транспортним засобом, що вчинене неповнолітніми, тактика слідчої (розшукової) дії.

В статье рассмотрены обстоятельства, которые подлежат доказыванию в уголовных производствах о незаконных завладениях транспортными средствами, совершенных несовершеннолетними. Дана характеристика и классификация этих обстоятельств. Автором предложен алгоритм постановки вопросов при проведении допроса несовершеннолетнего, подозреваемого в совершении уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 289 УК Украины.

Ключевые слова: обстоятельства, подлежащие установлению, подготовка к допросу, незаконное завладение транспортным средством, совершенное несовершеннолетними, тактика следственного (розыскного) действия.

The article describes the circumstances that are subject to proof in criminal proceedings for misappropriation of vehicles made by minors. Author proposes an algorithm for asking questions interrogation of a minor suspect in a criminal offense under art. 289 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: circumstances to be established, preparation for interrogation, misappropriation of the vehicle made by minors; investigative tactics action.

Постановка проблеми. Аналіз криміналістичної літератури [10, с. 154] та вивчення судово-слідчої практики дозволяє виявити суттєві помилки під час проведення допиту підозрюваного у кримінальних провадженнях про незаконні заволодіння транспортними засобами, що вчинені неповнолітніми. Це свідчить про те, що практичні працівники часто не готуються до проведення слідчої (розшукової) дії (не планують її проведення, заздалегідь не визначають коло питань, які підлягають з'ясуванню під час допиту), а намагаються досягти її цілей експромтом. Зрозуміло, що це не може позитивним чином вплинути на процес досудового розслідування, а навпаки, уповільнює його й завдає труднощів, викликає необхідність повторюваності допитів та невдоволення допитуваних щодо низької якості їх організації. Зазначене обумовлює актуальність наукового дослідження дій слідчого на стадії підготовки до проведення допиту у кримінальних провадженнях вказаної категорії, а саме визначення предмета слідчої (розшукової) дії.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є науковий результат у вигляді рекомендацій із визначення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про незаконні заволодіння транспортними засобами, що вчиняються неповнолітніми.

Відповідно до поставленої мети завданнями дослідження є наступні: 1) визначити предмет допиту

підозрюваних у злочинах, передбачених ст. 289 КК України, що вчинені неповнолітніми; 2) надати класифікацію обставин, які підлягають встановленню у кримінальних провадженнях зазначеної категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання формування предмета допиту у кримінальних провадженнях про незаконні заволодіння транспортними засобами, а також щодо злочинів неповнолітніх досліджувалися такими вченими, як О.О. Андреев, Л.Л. Каневський, В.І. Жулев, Ф.Х. Кульмашев, О.Л. Мішутчкін, В.П. Пантелеев, О.П. Резван, С.М. Скібін, С.Н. Сухов та інші.

Водночас специфіка предмета допиту неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених) у вчиненні незаконних заволодінь транспортними засобами до теперішнього часу досліджувалась недостатньо та потребує вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення предмета допиту необхідне для забезпечення повноти і всебічності його дослідження. Із цією метою слідчому необхідно провести аналіз та вивчення матеріалів кримінального провадження, визначити коло обставин, які необхідно з'ясувати в неповнолітнього під час проведення слідчої (розшукової) дії.

До предмета допиту неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) у незаконному заволодінні транспортним засобом необхідно відносити наступне:

1) обставини, що відповідно до ст. 91 КПК України підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, тобто подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб тощо); винуватість, форму вини, мотив і мету; вид і розмір шкоди; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; обставини, які характеризують особу, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність, є підставою для закриття кримінального провадження, звільнення від кримінальної відповідальності або покарання тощо;

2) обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

Л.Л. Каневський до вказаних обставин у корисливих злочинах неповнолітніх відносить факт викрадення особистого майна; предмет крадіжки, його ознаки, вартість, кому саме він належить; місце й час здійснення крадіжки; спосіб проникнення до майна, застосування технічних засобів та інших пристроїв; тривалість перебування і конкретні дії злочинця на місці крадіжки [2, с. 72].

Наведені Л.Л. Каневським обставини не викликають сумніву, проте, на нашу думку, цей перелік не є вичерпним і підлягає доповненню. Вважаємо за необхідне в межах обставин, які характеризують подію незаконного заволодіння, надати відомості про обстановку вчинення злочину, тобто місце розташування стоянки автомобіля чи гаражу; наявність та умови охорони об'єкта – зовнішні (сторож, собаки, замки будівлі, в якій знаходиться машина) та внутрішні (імобілайзер, протиугінні засоби, блокувальні пристрої, сигналізація); освітлення транспортного засобу та прилеглої території – природне (денне) чи штучне (електричне).

Визначення наведених даних дозволить не лише уявити обстановку вчинення кримінального правопорушення, а й перевірити подані припущення щодо причетності до злочину дорослих чи неповнолітніх співучасників (якщо неповнолітній наполягає, що злочин вчинив одноособово), осіб, котрі володіють спеціальними знаннями чи навичками, наприклад, відмикання замків, проникнення через незначні отвори, підйому великих вантажів тощо.

Виходячи з вищевикладеного, наведений перелік питань слід доповнити відомостями про місце стоянки предмета посягання (вулиця, охоронювана автостоянка, гараж, інше приміщення); умови охорони її та транспортного засобу; освітлення машини і прилеглої території.

У 58% випадків підлітки попередньо здійснювали підготовку до незаконного заволодіння транспортним засобом, яка включала в себе дії із планування угону, підбору співучасників, розподіл ролей між ними, пошук та пристосування технічних засобів, вибір об'єкта посягання тощо. Усі перелічені дії повинні бути визначені під час допиту неповнолітнього підозрюваного.

Вважаємо, що визначення характеру, строків і терміну підготовчих дій, засобів і знарядь, які були використані, їх докладний опис та місцезнахо-

дження, використання іншого транспортного засобу дозволить проаналізувати наміри неповнолітніх на початку злочинної діяльності та визначити їх суб'єктивну сторону (вину, мету і мотив).

Для визначення винності О.П. Резван пропонує з'ясувати, за чиєю ініціативою було вчинено незаконне заволодіння транспортним засобом [6, с. 179]. Погоджуючись із цією думкою, вважаємо за необхідне доповнити її питанням про час виникнення умислу на вчинення угону з метою перевірки відомостей про наявність (відсутність) підготовки та планування злочинної діяльності.

У диспозиції ч. 1 ст. 289 КК України законодавець передбачає відповідальність за вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом із будь-якою метою. Проте, на нашу думку, необхідно в кожному випадку з'ясувати цей елемент суб'єктивної сторони, оскільки метою неповнолітніх злочинців міг бути не лише угон, а й крадіжка особистих речей, які знаходились у предметі посягання, тощо. Підтвердити міркування слідчого може відповідь неповнолітнього про речі, які були викрадені з машини, місце їх знаходження, планування збуту.

Із метою повного й усебічного дослідження обставин кримінального правопорушення подію незаконного заволодіння, на нашу думку, необхідно максимально деталізувати і конкретизувати.

Так, окрім зазначеного, на думку О.П. Резвана та С.М. Скібіна, під час допиту підозрюваного у кримінальних провадженнях про незаконні заволодіння транспортними засобами, підлягають з'ясуванню такі питання: чи мав підозрюваний відомості про особу потерпілого, про транспортний засіб, що викрадається, та місце його зберігання; яким способом здійснювалося проникнення в гараж; які прийоми використовувалися для проникнення в салон (кабіну) автомашини й запуску її двигуна, для нейтралізації протиугінних пристроїв; яке майно було викрадено, його кількість та якість, а також особливі ознаки; де, коли й за допомогою яких осіб підозрюваний реалізував викрадений автотransпортний засіб або його частини; чи вчинялися аналогічні злочини раніше; чи вживав хто-небудь зі сторонніх громадян заходів для припинення злочину, хто саме [6, с. 179; 11, с. 123-124].

За умови, коли опитування проводиться одразу після затримання неповнолітнього на місці вчинення кримінального правопорушення (до огляду місця події), вважаємо за доцільне визначити шляхи підходу (відходу) до місця стоянки транспорту; які перешкоди були на шляху. Отримавши такі дані, слідчий, котрий буде проводити огляд місця події, одразу визначить місця найбільш вірогідного розташування слідів незаконного заволодіння.

Із метою ефективного виявлення й вилучення слідів необхідно також визначити, чи мали місце дії із приховування факту перебування неповнолітніх на місці стоянки, застосування знарядь для вчинення злочину, способу незаконного заволодіння, напрямку зникнення транспортного засобу тощо.

Інколи (близько 19%) трапляються випадки затримання неповнолітніх злочинців до виявлення предме-

та посягання. У зв'язку із цим особливої актуальності набуває питання місцезнаходження транспортного засобу та способу приховування незаконного заволодіння (збут, залишення в «тайнику», спалення, утоплення, розбирання, знищення тощо), де, коли, у присутності кого та за яких обставин це було вчинено. В окремих випадках спосіб приховування підлягає додатковій кваліфікації за ст. 194, 196 КК України за знищення або пошкодження чужого майна.

Для характеристики обставин, що впливають на ступінь тяжкості незаконного заволодіння, необхідно визначити кваліфіковані види його вчинення (ч. 2-3 ст. 289 КК України) [3]. Так, слідчим повинно бути з'ясовано, чи відбувався угон у співучасті; повторно; чи мало місце насильство над потерпілим (небезпечно для життя чи здоров'я, або таке, що не є небезпечним) або погрози його застосування; вартість транспортного засобу; факт проникнення у приміщення.

Розглядаючи окремі обставини, що підлягають з'ясуванню під час учинення злочину у співучасті, Л.Л. Каневський наполягав на необхідності визначення не лише кількості неповнолітніх, а й ролі кожного члена злочинної групи [2, с. 72].

Як показало проведене нами дослідження матеріалів кримінальних проваджень, близько 73% злочинів розглядуваної категорії вчиняються групами неповнолітніх. Про це необхідно пам'ятати слідчому під час підготовки до допиту.

Щодо цього О.Г. Філіпов навіть поділяє обставини, які підлягають встановленню, на дві групи: ті, що свідчать про груповий характер злочину, та ті, котрі сприяють доказуванню кожного окремого злочину [5].

Автор не наводить переліку питань для окреслення першої групи обставин. На нашу думку, до них можна віднести кількість співучасників, їх вік (неповнолітні й дорослі), особливі прикмети й докладну характеристику кожного, місцезнаходження і проживання, характер відносин у групі, наявність ієрархії та розподілу ролей між учасниками групи неповнолітніх, тривалість дії злочинної групи, наявність раніше вчинених кримінальних правопорушень і судимостей за них. Окрім цього, характеризуючи співучасників та підозрюваного, необхідно визначити їх кримінальні зв'язки, причетність до інших нерозкритих незаконних заволодінь транспортними засобами.

Досить часто (59% випадків) причиною вчинення підлітками незаконних заволодінь стає стан сп'яніння, викликаний вживанням алкогольних, наркотичних чи інших одурманюючих речовин.

Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 66 КК України зазначена обставина обтяжує покарання [3].

Виходячи з цього, слідчому необхідно з'ясувати, чи перебував неповнолітній або його співучасники у стані сп'яніння (алкогольного, наркотичного, токсичного тощо); періодичність вживання алкоголю й наркотиків; чи перебуває злочинець під наглядом нарколога або психіатра. Аналогічні позиції можна знайти у працях інших вчених, зокрема Г.М. Мінковського [9, с. 65].

Характеризуючи обставини, передбачені ст. 485 КПК України, необхідно відзначити, що до їх числа входять відомості про вік, стан здоров'я та рівень розвитку, соціально-психологічні риси особи; ставлення до вчиненого діяння; умови життя й виховання; наявність дорослих співучасників [4].

Розглядаючи умови життя й виховання підлітка, вважаємо за необхідне визначити місце його проживання (фактичне та юридичне), склад сім'ї підозрюваного.

Однією з характеристик умов життя й виховання підлітка, яка визначає певною мірою і причини злочинності, є наявність у неповнолітнього сім'ї. Так, діти, позбавлені батьківського піклування, залишені внаслідок розірвання шлюбу або ранньої смерті батьків, стають на злочинний шлях у 8 разів частіше. Вказані думки висловлювались також С.М. Іншаковим [12].

З'ясоване визначає необхідним досліджувати, чи має неповнолітній сім'ю, який її склад; якщо батьки відсутні, то з яких причин, хто виконує їх функції.

Незадовільні умови виховання дітей часто мають місце в сім'ях, де батьки зловживають спиртними напоями, наркотиками, токсичними речовинами тощо.

До обставин, що негативно впливали на виховання підлітка, також можна віднести фактор сімейного неблагополуччя, ненормальні відносини між батьками. Вказане має місце під час розпаду родини, за якого можна спостерігати суттєві зміни традиційних відносин із виховання дітей. Думки підтверджуються С.Є. Віциним [8, с. 143], В.М. Бурлаковим [7], В.Д. Єрмаковим [1] та іншими.

Виходячи з цього, вважаємо, що підлягають визначенню такі питання: чи має місце алкоголізм, наркоманія або інші антисоціальні нахили найближчого оточення допитуваного, чи мають місце сварки в родині, з яких причин, як часто, чим закінчуються, чи має місце насильство в сім'ї, чи завдаються тілесні ушкодження неповнолітньому або іншим членам родини тощо.

До обставини, які характеризують умови втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність, необхідно відносити факт наявності дорослих підбурювачів та інших осіб, які втягнули підлітка у злочинну діяльність. За даними нашого дослідження, 28% незаконних заволодінь транспортними засобами вчинялись неповнолітніми внаслідок підбурювання (чи іншої співучасті) дорослих.

З'ясовуючи цей факт, необхідно визначити характеристику й ознаки вказаних осіб; час, місце й обставини знайомства з ними; способи втягнення у вчинення кримінального правопорушення.

Висновок. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що в ході досудового розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються неповнолітніми, зусилля слідчого повинні бути спрямовані на дослідження обставин про наступне:

1) подію злочину (час, місце, спосіб та інше), винність і мотиви злочину, обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання, тощо, а саме:

- дані про марку, модель, рік випуску, приблизну вартість і належність транспортного засобу;

- час, місце (автостоянка, двір будинку, гараж, інше приміщення тощо), обстановка вчинення злочину; місце розташування стоянки автомобіля чи гаражу; наявність та умови охорони об'єкта – зовнішні (сторож, собаки, замки будівлі, в якій знаходиться машина) та внутрішні (імотілайзер, протиугінні засоби, блокувальні пристрої, сигналізація); освітлення транспортного засобу та прилеглої території – природне (денне) чи штучне (електричне);

- підготовчі дії, що мали місце (планування незаконного заволодіння, підбір співучасників, розподіл ролей, вибір предмета посягання), строки й терміни їх проведення; знаряддя та умови, що були використані, їх докладна характеристика й місцезнаходження; використання іншого транспортного засобу; шляхи підходу і відходу до місця стоянки (гаражу) автотранспорту, які перешкоди були;

- спосіб проникнення в гараж або інше сховище; спосіб проникнення в салон транспортного засобу та запуску його двигуна; спосіб нейтралізації протиугінних пристроїв; чи були ким-небудь вжиті заходи для припинення злочину; зв'язки з потерпілим;

- спосіб приховання слідів кримінального правопорушення; місцезнаходження викраденого транспортного засобу (у випадку, коли предмет посягання не виявлено); спосіб приховування транспортного засобу (збут, залишення в «тайнику», спалення, утоплення, розбирання, знищення тощо);

- час виникнення умислу на незаконне заволодіння транспортом; кому належала ідея вчинення злочину; мета й мотив;

- речі, що були викрадені із транспортного засобу, їх кількість та якість, а також особливі ознаки; місце їх знаходження; як планувався збут транспортного засобу;

- наявність співучасників, їх кількість та вік, докладна характеристика кожного; особливі прикмети; місце їх проживання та знаходження; характер відно-

син у групі; наявність ієрархії й розподілу ролей між учасниками групи неповнолітніх; тривалість дії злочинної групи; наявність раніше вчинених кримінальних правопорушень, судимостей за них; знаходження на момент вчинення посягання у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння; періодичність вживання алкоголю та наркотиків; перебування під наглядом нарколога (психіатра); чи завдавалось насильство потерпілому або погрози його застосування; чи мало місце проникнення у приміщення чи інше сховище для заволодіння транспортним засобом;

2) обставини, які підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, а саме:

- місце його проживання (фактичне та юридичне), склад сім'ї підозрюваного; чи має неповнолітній сім'ю, який її склад, якщо батьки відсутні, то з яких причин, хто виконує їх функції;

- чи має місце алкоголізм, наркоманія або інші антисоціальні нахили найближчого оточення допитуваного; чи мають місце сварки в родині, з яких причин, як часто, чим закінчуються, чи має місце насильство в сім'ї, чи завдаються тілесні ушкодження неповнолітньому або іншим членам родини; характеристику й ознаки вказаних осіб; час, місце й обставини знайомства з ними; способи втягнення у вчинення кримінального правопорушення.

Зазначене коло питань, на нашу думку, охоплює предмет допиту у кримінальних провадженнях про незаконні заволодіння транспортними засобами та визначає його особливості з урахуванням специфічного суб'єкта його вчинення – неповнолітніх.

Напрями подальших досліджень. Надалі дослідження окресленої тематики планується здійснювати за наступними напрямками: 1) визначення кола учасників допиту у кримінальних провадженнях про незаконні заволодіння транспортними засобами, що вчиняються неповнолітніми; 2) тактичні особливості допиту неповнолітнього, підозрюваного у вчиненні злочину, передбаченого ст. 289 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ермаков В.Д. Преступность несовершеннолетних / В.Д. Ермаков // Криминология : учебник для юрид. вузов. – М. : Норма – Инфра-М, 1999. – С. 685–708.
2. Каневский Л.Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних / Л.Л. Каневский. – М. : Юридическая литература, 1982. – 112 с.
3. Кримінальний кодекс України. – 668 с.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України. – 1015 с.
5. Криминалистика : учебник / под ред. проф. А.Г. Филиппова. – М : Новый юрист, 1998 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.vuzlib.net/beta3/html/1/13213/13254.
6. Криминалистическая методика расследования отдельных видов преступлений : учеб. пособие : в 2 ч. – Ч. 2 / под ред. А.П. Резвана, М.В. Субботиной. – М. : ИМЦ ГУК МВД России, 2002. – 232 с.
7. Криминология : учебник / под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Еминова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 1997. – 512 с.
8. Криминология : учеб. пособие / под ред. С.Е. Вицина и В.А. Уткина. – М. : Щит, 2001. – 242 с.
9. Миньковский Г.М. Криминологическая характеристика преступности несовершеннолетних и молодежи // Криминология : учебник / Г.М. Миньковский. – М. : Изд-во БЕК, 1998. – С. 65.
10. Мишуточкин А.Л. Особенности расследования краж автотранспортных средств, совершаемых организованными преступными группами : дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». – Омск, 2000. – 262 с.
11. Скибин С.Н. Особенности расследования угонов и краж автомобилей или иных транспортных средств : дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». – М., 2007. – 173 с.
12. Иншаков С.М. Криминология : учебник / С.М. Иншаков. – М. : Юриспруденция, 2000. – 432 с.